Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle valtioneuvoston sisäisen turvallisuuden selonteosta

Viite: Sosiaali- ja terveysvaliokunta perjantai 10.09.2021 klo 09.00 / VNS 4/2021 vp / Asiantuntijapyyntö

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi selontekoa yleissopimuksen näkökulmasta.

Tiivistelmä lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu pitää kannatettavana, että viranomaisten toiminnan painopiste siirtyy yhä voimakkaammin ennaltaehkäisyyn ja toiminnassa edistetään oikeusvaltioperiaatetta ja ihmisoikeuksia.

- Selonteossa on käsitelty lapsiin kohdistuvaa rikollisuutta, mutta käsittelemättä jäävät muun muassa alaikäisten vertaisväkivalta, seurusteluväkivalta ja kunniaan liittyvä väkivalta.

- Lasten turvallisuusuhkia tai kokemuksia turvallisuudesta, jotka usein poikkeavat aikuisten kohtaamista uhista, ei selonteossa käsitellä riittävästi.

- Selonteossa on erikseen huomioitu verkossa tapahtuva rikollisuus, mutta puutteena on, että siinä ei käsitellä verkkorikollisuutta lasten kannalta. Sosiaalinen media ja muu verkossa tapahtuva toiminta on entistä suurempi osa lasten arkea, joten riski joutua verkkorikosten uhriksi on myös kasvanut.

- Lapsiasiavaltuutettu pitää välttämättömänä, että säännöllisesti **toteutettava lapsiuhritutkimus käynnistetään uudelleen** ajantasaisen tiedon ja seurantatiedon saamiseksi.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu on tarkastellut sisäisen turvallisuuden selontekoa lasten oikeuksien, hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta ja nostaa esiin seuraavia selonteosta tekemiään huomiota.

Yleiset huomiot

Selonteossa todetaan sisäisen turvallisuuden perustuvan ensisijaisesti ongelmien ja häiriöiden ennalta ehkäisyyn ja, että toiminnassa edistetään oikeusvaltioperiaatetta ja ihmisoikeuksia. Näitä lähtökohtia on pidettävä erittäin myönteisinä. Selonteossa todetaan, että päämääränä on kaikkien turvallisuus (2. luku). Lapsiasiavaltuutettu pitää sinänsä ymmärrettävänä, että näkökulmaksi on otettu kaikki ihmiset, mutta on valitettavaa, että lapset eivät nouse monessakaan kohdin varsinaisessa selonteossa esiin. Lasten kohtaamat turvallisuusuhat poikkeavat usein aikuisten turvallisuusuhista, joten niiden nimenomainen käsittely olisi ollut perusteltua. Lasten kokemuksia turvattomuudesta tai turvallisuudesta ei käsitellä lainkaan. Selonteon osana olleessa selvityksessä haavoittuvien ryhmien turvallisuuden kokemuksista[1] on arvioitu lasten olevan haavoittuvassa asemassa ja heidän kokemuksiaan on siinä myös erikseen selvitetty, vaikkakin vastaajamäärä on jäänyt pieneksi.[2] Kuten selvityksessäkin todetaan, lapsiasiavaltuutettu painottaa, että jatkossa tulisi panostaa siihen, että lapsilta saataisiin enemmän aineistoa arvioinnin pohjaksi.

Lapsiasiavaltuutettu on kantanut huolta covid-19-pandemian moninaisista vaikutuksista lapsiin ja onkin tärkeää, että sen vaikutus lasten ja nuorten turvallisuuteen ja hyvinvointiin on huomioitu kohdassa 3.7. Hyvinvointi- ja oppimisvajeen kiinni kurominen on ensiarvoisen tärkeää sisäisen turvallisuuden ennalta ehkäisevänä turvaamistoimena. On huomattava, että jo ennen pandemiaa muun muassa lasten mielenterveys- ja päihdepalvelujen järjestämisessä on ollut suuria haasteita. Näiden turvaamisen tulee olla keskeisessä roolissa ennalta ehkäisevässä toiminnassa.

Lapsiasiavaltuutettu pitää kannatettavana, että 5. luvussa esitetyllä tavalla viranomaisten toiminnan painopiste siirtyy yhä voimakkaammin ennaltaehkäisyyn. Universaalien ja toimivien sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä riittävien sosiaaliturvaetuuksien (kohta 5.4.1) lisäksi on syytä muistaa, että koulutus ja työllistyminen ovat merkittäviä syrjäytymistä ehkäiseviä mekanismeja. On myönteistä, että kohdassa 5.4.6. on nostettu hyviä käytäntöjä näkyviksi (mm. ankkuritoiminta, kummipoliisit, toimenpideohjelmat ja sijaishuollosta karanneiden lasten

aseman parantaminen). Kohta 5.5.3. toteuttaisi myös YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamia päätelmiä rasisminvastaisen ohjelman toteuttamisesta.[3]

Esimerkiksi kohdassa 4.1.3. kirjoitetaan ”ylisukupolvisuudesta”. Huomio on tärkeä, mutta lapsiasiavaltuutettu pitäisi tärkeänä, että tässä yhteydessä myös avattaisiin, mitä se tarkoittaa ja, että se koskee nimenomaisesti lapsia. Ylisukupolvisuus tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, että lapsena omaksutut tiedot, taidot, kulttuuri ja hyvinvointi siirtyvät seuraavalle sukupolvelle, kun näistä lapsista kasvaa aikuisia. Ongelmien ylisukupolvisuus siis tarkoittaa sitä, että lapsuuden vaurioittavat olosuhteet siirtyvät ihmisen omille lapsille.

Arjen turvallisuus – lapset ja väkivalta

Kohdissa 3.3.3. ja 3.3.4. tarkastelun kohteena ovat lapset rikosten uhreina ja tekijöinä. Ko. kohdissakin mainitut seksuaalirikokset ja koulussa tapahtuva, sekä fyysinen että henkinen väkivalta (koulukiusaaminen), ovat merkittäviä lapsiin kohdistuvia turvallisuusuhkia. Lapsiin aikuisten taholta kohdistuva väkivalta on merkittävä ongelma.

Vuoden 2019 kouluterveyskyselyssä peräti 12,5 prosenttia 4. ja 5. luokkalaisista, 11,8 prosenttia 8. ja 9. luokkalaisista, 7,3 prosenttia lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista ja 6,8 prosenttia ammatillisen koulutuksen 1. ja 2. vuoden opiskelijoista on kyselyä edeltäneen vuoden aikana kokenut vanhempien tai muiden huolta pitävien aikuisten fyysistä väkivaltaa.[4] Lasten henkisen väkivallan kokemukset vanhempien tai muiden huolta pitävien taholta ovat vielä korkeammat. Esimerkiksi lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista jopa 28,2 prosenttia on kokenut henkistä väkivaltaa edellä mainituilta tahoilta. Kouluterveyskyselystä tehty erillisselvitys osoitti, että lastensuojelun toimesta kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista peräti 29 prosenttia yläkouluikäisistä, 13 prosenttia lukiolaisista ja 16 prosenttia ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista oli kokenut vanhempien tai huolta pitävien aikuisten fyysistä väkivaltaa vuoden aikana, siis myös sijoituksen aikana.[5]

Edellä esitetyt luvut ovat erityisen karuja ottaen huomioon, että kyseessä on lapsiryhmä, jota yhteiskunta pyrkii juuri sijoittamalla suojelemaan muun muassa väkivallalta. On myös huomattava, että lapsiin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja väkivalta tapahtuu entistä useammin verkossa, joka voi tarkoittaa sitä, että se jää entistä useammin piiloon. Vaikka fyysistä kontaktia rikoksentekijään ei olisikaan, väkivalta on yhtä vahingollista ja se voi aiheuttaa lapselle pitkäkestoista, pitkälle aikuisuuteen vaikuttavaa, vakavaa haittaa.

Selonteossa käsitellään verkossa tapahtuvaa rikollisuutta kohdassa 3.3.10. Sosiaalinen media ja muu verkossa tapahtuva toiminta on entistä suurempi osa lasten arkea, joten riski joutua verkkorikosten uhriksi on myös kasvanut. Lapset ovat vielä kehittyvien taitojensa vuoksi erityisen alttiita verkossa tapahtuvalle rikollisuudelle. Lapsiin digitaalisessa ympäristössä kohdistetut rikokset ovat kuitenkin usein luonteeltaan erilaisia kuin rikokset, joiden uhriksi aikuiset joutuvat verkossa. Selonteossa ei kuitenkaan mainita erikseen lapsia ja nuoria, jotka joutuvat esimerkiksi kiusaamisen tai seksuaalirikosten uhreiksi verkossa.[6] Lapset voivat joutua verkossa myös muun muassa ääriliikkeiden rekrytointiyritysten kohteeksi, mikä tulisi myös huomioida sisäisen turvallisuuden turvaamisessa.[7]

YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut tänä vuonna yleiskommentin nro 25 digitaaliseen ympäristöön liittyvistä lapsen oikeuksista.[8] YK:n lapsen oikeuksien komitea on todennut, että lasten oikeuksien toteuttaminen ja heidän suojelunsa digitaalisessa ympäristössä edellyttävät laajasti lainsäädännöllisiä, hallinnollisia ja muita, myös ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä.[9] Lisäksi sopimusvaltioiden tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten digitaalisen teknologian käyttö voi helpottaa tai haitata lapsiin kohdistuvien rikosten tutkimista ja niistä syyttämistä, ja ryhtyä kaikkiin käytettävissä oleviin ennaltaehkäiseviin, täytäntöönpano- ja korjaaviin toimenpiteisiin, myös tekemällä yhteistyötä kansainvälisten kumppanien kanssa.[10]

Lapsiasiavaltuutettu pitää valitettavana, ettei selvityksessä lainkaan huomioida lasten välistä vertaisväkivaltaa. Lapsiasiavaltuutettu on vuosikertomuksessaan 2020 todennut, että lasten välistä väkivaltaa ei Suomessa tunnisteta, eikä sitä ehkäistä ennalta.[11] Kuitenkin yleisin pahoinpitelijä teini-ikäisten kohdalla on tuttu tai tuntematon ikätoveri ja pahoinpitelyn tapahtumapaikkana on usein julkinen tila. Myöskään alaikäisten välistä seurusteluväkivaltaa ei Suomessa tunnisteta tai osata ehkäistä, vaikka naisiin kohdistuva lähisuhdeväkivalta alkaa usein jo nuorena. Kuten selonteossakin kohdassa 3.3.7. todetaan, tietoon tulleiden raiskauksien uhrit ovat yleensä nuoria naisia.

Selonteossa ei myöskään ole nostettu esiin kunniaan liittyvää väkivaltaa, vaikka tiedetäänkin, että ”Suomen oikeusjärjestelmä tunnistaa huonosti yhteisöllisiä väkivallan muotoja, joissa on usein useampia tekijöitä ja väkivalta on usein ennemminkin jatkuvia prosesseja kuin yksittäisiä tekoja”.[12] Kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu usein tyttöihin ja naisiin, mutta sitä voi kohdistua myös poikiin ja miehiin. Lisäksi erityisessä riskissä ovat myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat tai muilla tavoin sosiaalisia normeja kyseenalaistavat henkilöt.[13] Myönteisenä huomiona toteamme, että ihmiskauppaa käsittelevässä kohdassa 3.3.9. on

todettu, että ihmiskaupan uhreina on myös lapsia ja nuoria. Lapset ovat usein ihmiskaupan välillisiä uhreja, joka on tärkeä huomata sekä ihmiskaupan ehkäisytoimissa että ihmiskaupan uhrien auttamistoimissa.

Selonteon yhteydessä on tärkeää huomioida, että Suomessa on valmistunut vuonna 2019 erittäin laaja lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyn toimintaohjelma ”Väkivallaton lapsuus” vuosille 2020-2025, joka kattaa laajasti aihepiirin eri osa-alueet ja sisältää lukuisia toimenpiteitä, joista monia on lähdetty jo edistämään aktiivisesti.[14] Parhaillaan on meneillään muun muassa Barnahus-hanke, jossa tehostetaan lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosesseja sekä väkivaltaa kokeneiden lasten tukea ja hoitoa.[15] Myös Euroopan neuvoston lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan laaditun yleissopimuksen (SopS 87-88/2011, Lanzarote-sopimus) toimeenpanosuunnitelmaa valmistellaan parhaillaan ja sen on tarkoitus valmistua vuoden 2021 loppuun mennessä.

Turvakotipalvelujen yhteydessä (3.6.14) todetaan, että turvakotien määrä on lisääntynyt ja rahoitus kasvanut, joten siitä saa käsityksen, että tilanne on hyvä. Turvakotipaikkojen määrä on kuitenkin edelleen riittämätön ja vaikka verkostoa on laajennettu, palvelujen alueellinen saatavuus ei edelleenkään ole kattava.[16] Selonteossa olisi syytä tuoda rehellisesti esiin palvelujärjestelmän aukkoja, jotka korostuvat entistään nykytilanteessa, kun lapsiin ja naisiin kohdistuva väkivallan uhka on covid-19-pandemian aikana vain kasvanut.[17]

Kohdassa 3.6.12 käsitellään Rikosseuraamuslaitoksen tehtävää osaltaan huolehtia yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä laillista ja turvallista seuraamusjärjestelmää sekä vaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen. Kohdassa ei mainita erikseen alaikäisiä rikoksesta tuomittuja. Lapsiasiavaltuutettu on viimeksi ottanut kantaa asiaan ns. Koskelan tapauksen yhteydessä ja vaatinut muun muassa, että alaikäiset vangit olisi sijoitettava erikseen täysi-ikäisistä vangeista omille osastoilleen. Myönteistä on, että tähän on jo Rikosseuraamuslaitoksessa reagoitukin.[18] Alaikäisten vankien kohdalla korostuvat uusintarikollisuuden ehkäisyyn tähtäävät toimet ja muut toimet, joilla mahdollistetaan nuoren paluu yhteiskuntaan sen täysipainoiseksi jäseneksi. Muun muassa oppivelvollisuuden pidentäminen 18 ikävuoteen asettaa Rikosseuraamuslaitokselle lakisääteisen velvoitteen huolehtia siitä, että alaikäiset vangit suorittavat oppivelvollisuuttaan vankeusaikana.

Lapsiuhritutkimuksen tarve

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että kattavaa lapsiuhritutkimusta ei Suomessa ole tehty vuoden 2013 jälkeen.[19] Kouluterveyskyselyn ja nuorisorikollisuuskyselyn aihetta koskevat osiot, joihin selonteossa viitataan kohdissa 3.3.3. ja 3.3.4., eivät ole vertailukelpoisia aiempien lapsiuhritutkimusten kanssa, joten niiden perusteella ei voi tehdä suoraan johtopäätöstä siitä, miten lasten uhrikokemukset ovat 2010-luvulla kehittyneet. Esimerkiksi kohdassa 5.4.4. esitetty uhrikokemusten kasautumisen estäminen on hyvä tavoite, mutta tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan tutkittua, kattavaa tietoa siitä, kenellä rikosuhrikokemuksia on. Esimerkiksi lasten osalta ajantasaista ja pidemmän aikavälin seurantatietoa ei tällä hetkellä ole käytettävissä. Säännöllisesti toteutettava lapsiuhritutkimus, joka jatkaisi vuosina 1988, 2008 ja 2013 toteutettujen tutkimusten sarjaa, tulisikin käynnistää uudelleen ja sille tulisi jatkossa löytää pysyvä rahoitus ja toteuttajataho.

Lapsiasiavaltuutettu toteaa vielä lopuksi, että selonteon useissa muissakin kohdissa on puutteena, että niissä ei huomioida lapsia erityisenä ryhmänä. Lapsia ei erikseen mainita esimerkiksi maahanmuuton tai paperittomuuden yhteydessä kohdassa 3.5. Maininnan arvoista olisi myös, että sosiaalipäivystykselle välitetystä tehtävästä (kohta 3.6.5) merkittävä osa liittyy lastensuojelutehtäviin.[20]

Jyväskylässä 9.9.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Sonja Vahtera
Lakimies

Merike Helander
Lakimies

---

[1] Selvitys haavoittuviin ryhmiin kuuluvien turvallisuuden kokemuksista, Sisäministeriön julkaisuja 2021:21, s. 28.

[2] Ibid., s. 20.

[3] YK:n lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmät Suomelle 2011. CRC/C/FIN/CO/4, kohta 25.

[4] Kouluterveyskysely 2019, THL.

[5] Vanhempien tai huolta pitävien aikuisten henkistä väkivaltaa vuoden aikana oli kokenut 47 prosenttia, lukiolaisista 38 prosenttia ja ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista 38 prosenttia. Ks. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140595/URN_ISBN_978-952-343-570-4.pdf, s. 23.

[6] YK:n lapsen oikeuksien komitea on myös esittänyt huolensa liittyen esimerkiksi verkkovälitteisiin identiteettivarkauksiin, taloudelliseen hyväksikäyttöön sekä lasten houkutteluun rikolliseen toimintaan. CRC/C/GC/25, kohdat 67, 112 ja 115.

[7] Nuoret ääriliikkeiden rekrytoimiin kohteena. Pelastakaa lapset ry. 2021, verkossa https://pelastakaalapset.s3.eu-west-1.amazonaws.com/main/2021/09/06154918/nuoret_aariliikkeiden_rekrytoinnin_kohteena_2021-1.pdf

[8] CRC/C/GC/25, saatavilla suomeksi: https://lapsiasia.fi/yleiskommentit.

[9] CRC/C/GC/25, kohta 22.

[10] CRC/C/GC/25, kohta 47.

[11] Ks. Pandemian varjossa kohti maapallon tulevaisuutta: Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2020. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162970, s. 17.

[12] Ks. . THL:n verkkosivu ”Kunniaan liittyvä väkivalta https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/kotoutuminen-ja-osallisuus/erityiskysymyksia/kunniaan-liittyva-vakivalta.

[13] Ibid.

[14] Väkivallaton lapsuus. STM julkaisuja 2019:27. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161899

[15] Tarkemmin ks. https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke

[16] Ks. https://www.sttinfo.fi/tiedote/turvakotien-asiakasmaara-jatkoi-kasvuaan-viime-vuonna-moni-asiakas-on-kokenut-vakivaltaa-pitkaan?publisherId=69817778&releaseId=69882282.

[17] Ks. esim. https://blogi.thl.fi/covid-19-pandemia-lisasi-naisiin-kohdistuvaa-vakivaltaa/.

[18] Ks. https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotteetjauuti-set2021/alaikaisistajanuoristavangeistatehtyselvitysvalmistunut.html

[19] Fagerlund, Monica; Peltola, Marja; Kääriäinen, Juha; Ellonen, Noora; Sariola, Heikki (2014), Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013 : lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Verkossa http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-270-8.

[20] Ks. esim. Sosiaalipäivystys Suomessa Kartoitus sosiaalipäivystystoiminnan järjestämisestä ja toiminnasta. STM raportteja ja muistiota 2019:37. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161623/37_2019_Sospaivraportti_netti.pdf , s. 10.